

СИСТЕМНА ЗМІНЮВАНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ КЕРІВНИКІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Бойко-Бузиль Ю. Ю.

ВСТУП

Професійне та особистісне становлення керівників системи МВС України як «система діалектичної єдності діяльності і особистості»¹, де «професійна діяльність накладає відбиток на особистість керівника»², а «особистість керівника зумовлює професійну управлінську діяльність»³, окрім професійних та особистісних здобутків та надбань, не позбавлене певних змін (перехід, перетворення чого-небудь⁴, а саме криз, деформацій та деструкцій⁵).

І хоча праця й позитивно впливає на психіку людини, однак у процесі її виконання виникають зміни⁶, які є неминучими для особистості та негативно впливають на продуктивність праці, формують професійно небажані якості, що змінюють усю професійну поведінку та деформують конфігурацію особистісного профілю, негативно позначаються на продуктивності праці^{7,8}.

---

¹ Бойко-Бузиль Ю.Ю. Професійно-особистісне становлення керівника Міністерства внутрішніх справ України. *Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 20–22 червня 2014 р. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2014. С. 356–363.

² Бойко-Бузиль Ю.Ю. Ретроспектива сутності поняття професійного та особистісного становлення. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 35. С. 15–27.

³ Бойко-Бузиль Ю.Ю. Психологічний картоїд професійного та особистісного становлення керівників органів і підрозділів МВС України. *Sciences of Europe*. 2020. № 47. В. 3. С. 44–48.

⁴ Словник української мови : в 11 томах / редкол.: І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1972. Т. 3. С. 621.

⁵ Бойко-Бузиль Ю.Ю. Варіації змін професійного та особистісного становлення керівників органів і підрозділів МВС України. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи* : зб. тез круглого столу з нагоди відзначення Дня науки – 2019 в Україні, м. Київ, 30 травня 2019 р. Київ : ДНДІ МВС України, 2019. С. 19–21.

⁶ Зеер Э.Ф. Психология профессий : учебное пособие ; 4-е изд., перераб., доп. Москва : Академический Проект ; Фонд «Мир», 2006. 336 с.

⁷ Безсонов С.П. Профессиональная деформация личности. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 272 с.

⁸ Синеокий О.В. Індивідуальні умови професійної деформації особистості адвоката. *Форум права*. 2008. № 2. С. 425–431.

Ми переконані, що зміни професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України розпочинаються з криз⁹ (від лат. crisis – поворот, перелам; зміна звичайного стану речей), продовжуються у деформаціях (від лат. deformatio – перекручую, спотворюю; зміна форми або розмірів під впливом сил) та завершуються у деструкціях (від лат. destructio – ламаю, руйную; зміна структури чого-небудь). Далі більш детально.

1. Кризи професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України

Дослідниця Т. Афанасьєва¹⁰ виділяє три підходи до сутнісного вивчення кризи: як результату зміни провідної діяльності та соціальної ситуації у співвідношенні з психічним розвитком (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.); як зміну детермінанти розвитку в процесі життєвого шляху особистості (Дж. Ловінгер, Р. Хавігхерст та ін.); як внутрішнього прагнення особистості до розвитку, яке відбувається протягом усього життя (Б. Лівехуд, Е. Еріксон та ін.).

Зміни можуть бути взаємопов'язані і відбуватися за такими варіантами: спровоковані виключно самою людиною (довільні); відбуватися поза волею людини (мимовільні); змішані. Та головне, що незалежно від сфери або варіанту змін вони майже завжди пов'язані з проявом стресу¹¹, тобто напруженням як реакцією на вплив несприятливих чинників, що може здійснювати як дезорганізаційний, так і мобілізаційний вплив¹². Таким чином, кризи як зміни є певною перебудовою звичного буття з подальшими його відторгненням і переживанням внутрішнього дисбалансу або прийняттям та підлаштуванням.

Кризи професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України – це відносно нетривалі за часом періоди перебудови особистості керівника, зумовлені внутрішніми

---

⁹ Бойко-Бузиль Ю.Ю. Професійні варіанти девіантної поведінки управлінця системи ОВС України. *Девіантна поведінка: соціологічні, психологічні, юридичні аспекти* : матер. IV наук.-практ. конф., м. Харків, 10 квітня 2015 р. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 68–71.

¹⁰ Афанасьєва Т.О. Психологічні особливості криз професійного становлення психолога. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 29–32.

¹¹ Лефтеров В.О. Адаптація до змін у кар'єрі. Тренінгова вправа «Падіння та зльоти в кар'єрі». *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 126–134.

¹² Шапар В.Б. Сучасний глумачний психологічний словник. Харків : Прапор. 2007. 640 с.

суперечностями та незадоволеністю своєю управлінською діяльністю¹³. Кризи є перебудовою особистісної спрямованості професійного розвитку управлінця¹⁴, вони детермінуються зовнішніми і внутрішніми чинниками¹⁵, випадковими або наднормативними подіями¹⁶. Переживання криз супроводжується невдоволеністю собою і професійною діяльністю, свідомим чи невідомим пошуком шляхів подолання психологічного дискомфорту. Але їх подолання відкриває нові варіанти траєкторії розвитку¹⁷.

Варто підкреслити, що кризи професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України можуть виникати і протікати синхронно з життєвими кризами, взаємно індукуючи і підсилюючи одна одну, проте нерідко вони виступають самостійною життєвою кризою й не підпорядковуються закономірностям та логіці вікового або професійного розвитку людини¹⁸.

Кризи також можуть виникати внаслідок переходу з одного етапу професійного та особистісного становлення на інший¹⁹ та зумовлюватися внутрішньою активністю керівника системи МВС України, тим самим визначаючи закономірні особливості його професійного розвитку²⁰.

На початкових етапах професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України вирішальне значення мають суперечності між особистістю управлінця та зовнішніми умовами його професійної управлінської діяльності, а саме професійним середовищем.

---

¹³ Волошина О.В. Особистісні детермінанти формування суб'єктивних стратегій розвитку керівників органів внутрішніх справ. *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 1. С. 117–127.

¹⁴ Глоссарий по психологии профессионального развития / сост. А.М. Павлова, О.А. Рудей, Н.О. Садовникова ; под общ. ред. Э.Ф. Зеера. Екатеринбург : Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2006. 62 с.

¹⁵ Сыманюк Э.Э. Психология профессионально обусловленных кризисов. Москва, 2004. 320 с.

¹⁶ Моначин І.Л., Воскресенська А.Р. Особливості криз професійного становлення особистості. *Актуальні задачі сучасних технологій* : збірник тез доповідей Міжн. наук.-техніч. конф. молодих учених та студентів, м. Тернопіль, 16–17 листопада 2017 р. Тернопіль : ТНТУ, 2017. Т. 3. С. 199–200.

¹⁷ Сыманюк Э.Э. Синергетический подход к изучению профессионально обусловленных деструкций. *Синергетика в психологии профессионального развития* : сб. науч. трудов / под ред. Э.Ф. Зеера. Екатеринбург, 2004. С. 93–108.

¹⁸ Рудюк О.В. Нормативна і ненормативна кризова феноменологія професіогенезу особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 2. С. 30–36.

¹⁹ Зеер Э.Ф. Психология профессий. Москва : Академический Проект ; Фонд «Мир», 2006. 336 с.

²⁰ Броцило О.Ю. Теоретичний аналіз особливостей професійного становлення фахівця Державної служби надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»*. 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 51–55.

На стадіях професіоналізації провідного значення набувають суперечності внутрішньосуб'єктного характеру, зумовлені внутрішньо-особистісними конфліктами, незадоволенням рівнем власного професійного зростання, потребою в подальшому саморозвитку та самореалізації²¹.

Цікаву ідею пропонує Г. Легендзевич, який переконаний в існуванні кризи професійних експектацій або очікувань²². Дана криза проявляється на всіх етапах професійного та особистісного становлення і передбачає оцінку особистістю ймовірності певної події, зокрема призначення на керівну посаду. Саме зараз доцільно пригадати однойменну статтю академіка Б. Андрушківа «Який солдат не мріє стати генералом, який науковець не мріє стати... академіком»²³. Науковець переконаний, що вся «суворівська мудрість» полягає у прагненні здобувати звання, отримувати визнання, підтверджувати свою силу і здатність перемагати та рухатися до досягнення поставленої мети. Ми абсолютно погоджуємося й акцентуємо увагу на тому, що головне не лише мріяти, а працювати та досягати професійних успіхів, щоб особистісні очікування збіглися принаймні з формальними вимогами до посади.

Хоча кризи професійного й особистісного становлення керівників системи МВС України є переламними моментами в професійному житті управлінця, однак вони не є руйнівними ні для керівника, ні для діяльності, а навпаки – успішне їх проходження лише «відшліфовує» керівника як професіонала своєї справи та формує його як професійно стабільну особистість.

Серед криз професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України варто виділяти *нормативні кризи* (призначення, переміщення, ротація) та *ненормативні кризи* (звільнення, пониження в посаді), які за своєю суттю глобально не змінюють вектор професійного розвитку, однак суттєво впливають на ревізію соціально-професійної позиції та самоприйняття управлінця. Подолавши кризу професійного та особистісного становлення, керівник або рухається і розвивається в професійній управлінській діяльності далі, або змінює

---

²¹Шпекторенко І.В. Особистісний аспект професіоналізації державного службовця. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Державне управління»*. 2014. № 1. С. 105–111.

²²Легендзевич Г.Я. Особистісна рефлексія як складова процесу подолання криз професійного становлення майбутніх психологів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Психологічна*. 2014. Вип. 2. С. 103–113.

²³Андрушків Б.М. Який солдат не мріє стати генералом, який науковець не мріє стати... академіком. *Вісник економічної науки України*. 2013. № 1(23). С. 247–248.

напряв свого професійного руху та переключає увагу на інші професійні можливості.

До чинників, які визначають кризи професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України, відносимо: формування професійних намірів та їх реалізацію; прогалини в професійній підготовці; незадоволеність своїм соціальним і професійним статусом; невдоволеність реалізацією себе в професійній ситуації; зміну способів виконання діяльності, соціально-економічної ситуації професійного розвитку; вікові кризи; соціально-психологічне старіння; надмірну поглиненість професійною діяльністю.

О. Санніков і С. Заваленко²⁴ вважають, що «непродуктивний вихід із кризи професійного та особистісного становлення спотворює професійну спрямованість фахівця, ініціює виникнення негативної професійної позиції, знижує його професійну активність. Саме ці зміни сприяють виникненню професійних деформацій і професійних деструкцій».

Таким чином, ми не розглядаємо кризи професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України через призму негативних наслідків, оскільки саме кризи ще на початкових етапах змін особистості в діяльності немов би відсіюють потенційно не придатних управлінців і, таким чином, позбавляють від втрати важливих ресурсів, які можуть бути переорієнтовані на розвиток і формування евентуально успішного менеджера системи МВС.

2. Деформації професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України

Як продовження дослідження змін професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України доцільно наголосити, що якщо розвиток може бути тільки позитивним, тобто сприяти найбільш ефективному виконанню діяльності, то професійне становлення може бути й «викривленим», тобто таким, що деформує²⁵. Саме зараз варто розкрити сутність *деформацій професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України*.

На думку С. Геллерштейна, «сутність професійної діяльності полягає не тільки у виконанні активних і реактивних дій, а й у пристосуванні до специфічних особливостей професії. При цьому дуже

---

²⁴ Санніков О.І., Заваленко С.В. Професійні деструкції менеджерів. *Наука і освіта*. 2009. № 8. С. 168–172.

²⁵ Фонарев А.Р. Психологические особенности личностного становления профессионала : монография. Москва : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж, 2005. 560 с.

часто спостерігається деформація не тільки тіла, але й психіки працівника»²⁶.

Шлях у професійну діяльність – це багатоступінний і складний шлях, який супроводжується кризами професійного та особистісного становлення. Позитивний соціально спрямований рух цим шляхом потребує від людини розумної активізації всіх її сил (духовних, психічних та фізичних), як даних природою, так і притаманних їй як члену соціуму. Подолання криз може мати конструктивний характер, тоді відбувається професійний розвиток особистості. Але не кожній людині та не на всіх етапах розвитку професіонала вдається самостійно знайти конструктивне рішення. У такому разі можуть виникати зміни, що призводять до порушення цілісності особистості, знижують адаптивність і стійкість, негативно впливають на продуктивність діяльності й навіть можуть призвести до розвитку професійної деформації²⁷.

Професійна деформація є негативним наслідком впливу професійної діяльності на особистість, за якої людина починає оцінювати навколишній світ через призму набутих професійних фільтрів. При цьому поведінка поза професійною сферою починає визначатися професійними звичками і, як наслідок, з'являються шаблонність, професійний регрес, які зумовлюють безпосередню втрату самої професійної грамотності²⁸. Та головна небезпека професійної деформації полягає у тому, що вона найчастіше не усвідомлюється і перетворює особистість на заручника професії та професійної діяльності²⁹.

Беручи до уваги, що професійна деформація тлумачиться як цілий комплекс своєрідних, взаємопов'язаних змін окремих якостей та особистості у цілому, що виникають у результаті професійної діяльності³⁰, та поєднуючи з розумінням професійної деформації керівника як результату негативного впливу на його особистість професійної управлінської діяльності і соціальних стосунків, залежностей у службовій ієрархії, які заломлюються в суб'єктно-

---

²⁶ Зеер Э.Ф. Психология профессий. Москва : Академический Проект ; Фонд «Мир», 2006. 336 с.

²⁷ Иванова Е.М. Психология профессиональной деятельности. Москва : ПЕР СЭ, 2006. 382 с.

²⁸ Лукашева Н.Ю., Шумов Б.С. Профессиональная деформация сотрудников правоохранительных органов: история возникновения феномена и его содержание. *Национальная ассоциация ученых*. 2019. № 50. С. 22–26.

²⁹ Колесніченко О.С. Психологічні особливості прояву професійної деформації військовослужбовців внутрішніх військ МВС України з різним стажем служби. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. 2014. Вип. 2(39). С. 239–243.

³⁰ Медведєв В.С. Психологія професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06. Київ, 1999. 35 с.

об'єктних характеристиках середовища, ситуації та поведінкових актів підлеглих й керівників, де професійна деформація є багаторівневою системою адаптації особистості до умов соціуму і, відповідно до психологічного досвіду особистості, способом активного перетворення власної життєдіяльності в конкретній управлінській ситуації³¹, під деформацію професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України ми розуміємо переінакшення діалектичної єдності особистості управлінця та його професійної управлінської діяльності, коли зміни особистості, які безпосередньо зумовлені діяльністю, впливають на результат цієї ж діяльності. Тобто під вагою професійної управлінської діяльності особистість зазнає змін, які, своєю чергою, негативно впливають на професійне й особистісне становлення загалом.

Професійна деформація як «тіньовий бік формування та розвитку людини»³² не обов'язковий, але реально можливий наслідок професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України. Це артефакт, «зворотний бік» професійного та особистісного становлення, певна «данина», що сплачується за високий рівень домагань, захоплення діяльністю³³. Керівник може деформуватися на будь-якому етапі професійного та особистісного становлення, оскільки деформація поширюється на всі боки фізичної та психічної організації людини, які перебувають під впливом професії³⁴.

Загалом підґрунтям розвитку професійної деформації є специфіка виконуваної професійної діяльності; невідповідність індивідуально-типологічних характеристик фахівця рівню вимог, які висуває до нього професійна діяльність; взаємний вплив службової діяльності та індивідуальних особливостей особистості. Однак особливо потужний деформуючий вплив на особистість здійснює професійна діяльність, яка виконується протягом тривалого часу в умовах певного професійного середовища³⁵.

---

³¹ Лазарев М.А., Подвойский В.П., Ласкин А.А. Профессиональная деформация руководителей : монография / под общ. ред. В.П. Подвойского. Новый Быт : ГБПОУ МО «Чеховский техникум», 2018. 160 с.

³² Медведев В.С. Профессиональная деформация личности как проблема органов внутренних дел. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 1996. № 1(3). С. 15–17.

³³ Кісіль З.Р. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ України: історіографія та феноменологія. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 2. С. 40.

³⁴ Воробьева М.А. Профессиональная деформация специалистов и ее профилактика. *Педагогическое образование в России*. 2015. № 2. С. 22–26.

³⁵ Дружилов С.А. Становление профессионализма как процесс профессионального развития человека и личностное здоровье как его ресурс. *Международный журнал экспериментального образования*. 2013. № 10. Ч. 1. С. 119.

Професійні деформації порушують цілісність особистості, знижують її стійкість, негативно позначаються на продуктивності діяльності³⁶. Вони можуть мати епізодичний або стійкий, поверхневий або глобальний характер³⁷. Однак їх розгляд неможливий поза конкретною професійною діяльністю³⁸, зокрема професійною управлінською діяльністю керівників системи МВС України.

Професійна деформація є продуктом і результатом діяльності самої людини³⁹ та має вияв у тих якостях особистості, які змінюються під впливом професійної ролі⁴⁰. Тому, враховуючи, що професійна деформація керівників системи МВС України може бути загальнопрофесійною, спеціальною, професійно-типологічною й індивідуальною⁴¹, серед її проявів варто виокремити такі: авторитарність (власність та жорстка централізація процесу управління); професійна агресія (відсутність прагнення враховувати почуття, права та інтереси підлеглих); професійну індиферентність (емоційна сухість, байдужість, придушення активності інших); постійний пошук прикладу та алгоритмів діяльності; професійний догматизм (спрощення складності управлінських завдань і ситуацій у комплексі з перебільшеною орієнтацією на свій досвід); консерватизм (упередження проти нововведень та інновацій); професійний егоїзм; гіпертрофію рис характеру; професійне хизування; професійну нетерпимість; соціальне лицемірство; рольовий експансіонізм (занурення в професію); оцінку діяльності через оцінку особистості.

До ознак професійної деформації керівників системи МВС України у системі їх професійного та особистісного становлення слід зарахувати: зверхність, зарозумілість, самовпевненість, завищену самооцінку, егоїзм, відсутність самокритики, перекладання відповідальності на іншого, уникнення відповідальності, прояви

---

³⁶ Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Знание, 1996. 308 с.

³⁷ Синєокий О.В. Індивідуальні умови професійної деформації особистості адвоката. *Форум права*. 2008. № 2. С. 425–431.

³⁸ Моцонелідзе І.О. Диференціація понять «емоційне вигорання» та «професійна деформація» в діяльності працівників органів внутрішніх справ. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8. С. 736–745.

³⁹ Лазарев М.А., Подвойский В.П., Ласкин А.А. Профессиональная деформация руководителей : монография / под общ. ред. В.П. Подвойского. Новый Быт : ГБПОУ МО «Чеховский техникум», 2018. 160 с.

⁴⁰ Коваленко А., Шиканов Л. Профессиональная деформация личности. Томск : ТПУ, 2009. 90 с.

⁴¹ Татиудинова Т.Г., Галкина Н.Ю. Профессиональная деформация личности сотрудника органов внутренних дел: теоретические аспекты. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2016. № 3. С. 175–182.

неправомірної поведінки, викривлення у спілкуванні та судженнях, пасивність і втрату ініціативності.

До основних видів професійної деформації керівників системи МВС України відносять⁴²: посадову деформацію, коли керівник принижує підлеглих, демонструє нетерпимість до інших поглядів, не помічає та не приймає власні помилки, переконаний, що лише його особиста думка єдино правильна; адаптивну деформацію, за якої керівник пасивно пристосовується до конкретних умов діяльності, беззастережно визнає прийнятні організаційні моделі поведінки, стає безініціативним та демонструє конформність поведінки; професійну деградацію як крайній ступінь професійної деформації особистості керівника, зміну його моральних цінностей і професійну непридатність.

3. Деструкції професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України

Виконання професійної управлінської діяльності не може постійно супроводжуватися вдосконаленням і безперервним професійним розвитком особистості. Неминучі порушення та зміни⁴³, тому природним процесом, однак зворотним боком професійного та особистісного становлення є його деструкції (порушення або руйнування нормальної структури чого-небудь), в основі виникнення яких лежать ті зміни особистості, які відбуваються в процесі вирішення істотних протиріч між професійною діяльністю, її вимогами і умовами, з одного боку, та актуальними можливостями та досягненнями людини – з іншого⁴⁴.

Професійні деструкції професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України є продовженням професійних деформацій, вони мають більш суттєві зміни та більш вагомі наслідки. Це руйнування структури професійної діяльності керівника та особистості управлінця, що негативно позначається на результаті професійної управлінської діяльності, якості виконання професійних обов'язків та його взаємостосунках.

Складність відокремлення професійних деформацій та професійних деструкцій полягає у тому, що обидва феномени описують один

---

⁴² Кобко В.А. Особливості професійної деформації співробітників державної служби з надзвичайних ситуацій України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 197–202.

⁴³ Мудрик А.Б. Психологічний аналіз особливостей прояву професійних деформацій особистості на різних етапах її професіоналізації. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 23. С. 434–446.

⁴⁴ Поваренков Ю.П. Соотношение конструктивных и деструктивных тенденций развития в процессе профессионального становления личности. *Системогенез учебной и профессиональной деятельности*. 2011. С. 23–32.

психологічний процес – професійне та особистісне становлення, однак характеризують різні його стадії. Деструкція пов'язана з більш докорінними змінами⁴⁵. Розвиток професійних деструкцій є наступною фазою професійної деформації, оскільки професіоналізація замінюється депрофесіоналізацією, що спричиняє розвиток професійних деструкцій⁴⁶. Професійні деформації передбачають та виступають умовою можливого виникнення професійних деструкцій. Професійні деформації більше загрожують особистості, негативно позначаються на її життєдіяльності поза професійним середовищем, тоді як професійні деструкції, навпаки, зашкоджують самому професійному середовищу, у результаті чого знижуються професійна ефективність фахівця та якість його праці.

Професійні деструкції імпліцитно містяться у цілісному процесі професійного та особистісного становлення. Немає становлення та розвитку без заперечення вже сформованого та набутого. Саме порушення професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України призводить до уповільнення професійного розвитку керівника, дезінтеграції професійного розвитку, розладу професійної свідомості, низької професійної мобільності, неузгодженості окремих ланок професійного розвитку, послаблення професійних здібностей і мислення, професійних захворювань⁴⁷ та професійної дезадаптованості, стану функціонування психіки на межі її регуляторних і компенсаторних можливостей⁴⁸.

Ю. Поваренков⁴⁹ виділяє три типи професійних деструкцій, які: порушують виключно професійну діяльність людини; перешкоджають людині вирішувати тільки життєві задачі поза діяльністю; утруднюють й те й інше.

Т. Малкова⁵⁰, досліджуючи професійне та особистісне становлення, наполягає на професійній маргіналізації, як різновиді професійної деструкції. Даний вид професійних деструкцій пов'язаний з інверсією

---

⁴⁵ Мілорадова Н.Е. Теоретичні концепції негативного професіогенезу особистості. *Sciences of the Europe*. 2017. № 19/19. С. 62–67.

⁴⁶ Мацегора Я.В. Проблема професійних деструкцій та деформацій працівників правоохоронних органів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 2(33). С. 247–252.

⁴⁷ Коваленко А., Шиканов Л. Професійна деформація личности. Томск : ТПУ, 2009. 90 с.

⁴⁸ Журавльова В.В. Фактори розвитку особистості керівника. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 36. С. 79–93.

⁴⁹ Поваренков Ю.П. Соотношение конструктивных и деструктивных тенденций развития в процессе профессионального становления личности. *Системогенез учебной и профессиональной деятельности*. 2011. С. 23–32.

⁵⁰ Малкова Т.М. Професійне становлення особистості (на прикладі вищих навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ України) : монографія. Київ. 2012. 396 с.

(перевертанням, перекручуванням) соціального сенсу професії. Професійна маргіналізація може бути первинна і вторинна. За первинної маргіналізації мотивація професійної діяльності змінюється на неадекватну, таку, що суперечить соціальному призначенню професії. Професіонали починають використовувати «тіньові» функції професійної ролі, нехтуючи суспільним призначенням професії. Вторинна маргіналізація є результатом відтворення деформованої сутності особистостей професіоналів, у яких сформувалися негативні утворення, в інших людях – членах суспільства. Такі «відтворення» змінюють й уявлення про поведінку професіонала, й функціонування професії у суспільстві.

Цікаві результати дослідження професійних деструкцій знаходимо у П. Макаренка⁵¹, зокрема на початкових етапах професійного та особистісного становлення у працівників системи МВС України спостерігається високий рівень відкритої жорстокості. Далі підвищуються показники схильності до проявів обґрунтованого негативізму в судженнях про людей. І чим довше людина перебуває на посаді, тим вищі показники завуальованої жорстокості та негативного особистого досвіду в спілкуванні з оточенням виявляються в неї.

Ми вважаємо, що до деструкцій професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України слід віднести стереотипізацію професійної управлінської діяльності, виникнення комплексу керівника, професійне старіння. Та головна небезпека всіх професійних деструкцій у тому, що вони розвиваються досить повільно та непомітно. Це не лише ускладнює їх своєчасне попередження та корекцію, а й створює ситуацію, коли керівник починає звикати до цих негативних тенденцій у розвитку, і деструкції стають невіддільною частиною особистості управлінця.

Оскільки професійне та особистісне становлення керівників системи МВС України, як і будь-яке становлення, розгортається в часі та просторі, воно залежить від впливу на особистість управлінця різноманітних чинників, серед яких варто виділити зовнішні (соціально-економічні умови, техніко-технологічний рівень діяльності, система стимулювання професійного росту, випадкові обставини і життєво важливі події) та внутрішні (біопсихічні і фізіологічні особливості, соціально-професійна активність, мотиви професійної управлінської діяльності, потреби в реалізації свого професійно-психологічного потенціалу, потреба в самореалізації).

---

⁵¹ Макаренко П.В. Особливості соціально-психологічних деструкцій у спільній професійній діяльності працівників ОВС. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 1. С. 195–198.

Розвиток передбачає зміну стану системи, що супроводжується закріпленням, запам'ятовуванням та накопиченням «слідів» попередніх її станів, через що виникає деяка зумовленість ходу подальших змін. У зв'язку із зазначеним Є. Клімов виділяє п'ять різновидів небажаних варіантів професійного розвитку, а отже, й становлення⁵²: стихійний – істотними ознаками є недостатнє або наївно упереджене орієнтування як у невидимих обставинах середовища, так і в особистих якостях, можливостях та обмеженнях; хибний (девіантний, недолугий) – мається на увазі становлення на основі навмисно обмірковуваних самостійних рішень, але заснованих на антиморалі або на однобоких переконаннях, поглядах; обтяжувальний (деструкція) – становлення супроводжується шкідливими перебудовами, втратами або новоутвореннями; застій (стагнація) – зупинка вдосконалення себе у своїй же справі, застрягання в межах звичної діяльності, поведінка починає розгортатися у формі окремих операцій та стереотипів, однак залишається звична реалізація поточних справ; зворотний зв'язок (деградація) – проявляється у стійких втратах якостей професійної придатності, набутих раніше.

Отже, професійні деструкції професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України варто тлумачити як зміни, які зумовлюють аналіз та оновлення сценаріїв подальшого професійного розвитку.

ВИСНОВКИ

Зміни в системі професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України розпочинаються з криз, продовжуються у деформаціях та знаходять своє завершення у деструкціях й імпліцитно містяться у цілісному процесі становлення, оскільки немає становлення без заперечення вже сформованого і набутого.

Кризи професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України розглядаються як переламні моменти в професійному управлінському житті, проходження яких формує керівника як професіонала та професійно стабільну особистість, вони відсіюють потенційно не придатних управлінців та позбавляють від втрати важливих ресурсів, орієнтованих на розвиток і формування евентуально успішного менеджера.

Деформації професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України тлумачаться як переінакшення діалектичної єдності особистості управлінця і його професійної управлінської діяльності, коли зміни особистості, які безпосередньо зумовлені

---

⁵² Клімов Е.А. Пути в профессионализм (Психологический взгляд) : учебное пособие. Москва : МПСИ ; Флинта. 2003. 320 с.

діяльністю, впливають на результат цієї ж діяльності, де під вагою професійної управлінської діяльності сама особистість зазнає змін.

Під деструкціями професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України розуміються викривлення у поступальному професійному й особистісному становленні, що виявляються у змінах у професійній управлінській діяльності та поведінці керівника, які призводять до їх погіршення.

Саме поетапність професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України є найпершим кроком у попередженні та профілактиці змін становлення, де почерговість проходження етапів є умовою успішного становлення особистості керівника в його професійній управлінській діяльності. Таким чином, представлені в даному розділі напрацювання лягли в основу побудови концепції психологічного забезпечення професійного й особистісного становлення керівників системи МВС України.

АНОТАЦІЯ

У даному розділі монографії акцентовано увагу на системній змінюваності професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України. Наголошено, що нестабільність і непередбачуваність є невіддільними характеристиками професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України. Обґрунтовано, що системна змінюваність професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України розпочинається з кризи, продовжується у деформаціях та завершується у деструкціях, які імпліцитно містяться у цілісному процесі становлення. Кризи розглядаються як переламні моменти в професійному житті менеджера. Деформації тлумачаться як переінакшення діалектичної єдності особистості управлінця і його професійної управлінської діяльності. Під деструкціями розуміються викривлення у поступальному професійному та особистісному становленні. Підкреслено, що концептуально змінюваність професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України варто тлумачити як частину професійного сценарію та розглядати під кутом економії ресурсів подальшого кадрового забезпечення управлінської ланки системи МВС України. Загалом представлені напрацювання розширюють концепцію психологічного забезпечення професійного й особистісного становлення керівників системи МВС України та є підґрунтям психологічного реінжинірингу професійного та особистісного становлення фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушків Б.М. Який солдат не мріє стати генералом, який науковець не мріє стати... академіком. *Вісник економічної науки України*. 2013. № 1(23). С. 247–248.

2. Афанасьєва Т.О. Психологічні особливості криз професійного становлення психолога. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 29–32.

3. Безсонов С.П. Профессиональная деформация личности. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 272 с.

4. Бойко-Бузиль Ю.Ю. Варіації змін професійного та особистісного становлення керівників органів і підрозділів МВС України. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи* : зб. тез круглого столу з нагоди відзначення Дня науки – 2019 в Україні, м. Київ, 30 травня 2019 р. Київ : ДНДІ МВС України, 2019. С. 19–21.

5. Бойко-Бузиль Ю.Ю. Професійні варіанти девіантної поведінки управлінця системи ОВС України. *Девіантна поведінка: соціологічні, психологічні, юридичні аспекти* : матер. IV наук.-практ. конф., м. Харків, 10 квітня 2015 р. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 68–71.

6. Бойко-Бузиль Ю.Ю. Професійно-особистісне становлення керівника Міністерства внутрішніх справ України. *Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення* : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 20–22 червня 2014 р. Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2014. С. 356–363.

7. Бойко-Бузиль Ю.Ю. Психологічний картоїд професійного та особистісного становлення керівників органів і підрозділів МВС України. *Sciences of Europe*. 2020. № 47. V. 3. С. 44–48.

8. Бойко-Бузиль Ю.Ю. Ретроспектива сутності поняття професійного та особистісного становлення. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 35. С. 15–27.

9. Броцило О.Ю. Теоретичний аналіз особливостей професійного становлення фахівця Державної служби надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»*. 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 51–55.

10. Волошина О.В. Особистісні детермінанти формування суб'єктивних стратегій розвитку керівників органів внутрішніх справ. *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 1. С. 117–127.

11. Воробєва М.А. Профессиональная деформация специалистов и ее профилактика. *Педагогическое образование в России*. 2015. № 2. С. 22–26.

12. Глоссарий по психологии профессионального развития / сост. А.М. Павлова, О.А. Рудей, Н.О. Садовникова ; под общ. ред. Э.Ф. Зеера. Екатеринбург : Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2006. 62 с.

13. Дружилов С.А. Становление профессионализма как процесс профессионального развития человека и личностное здоровье как его ресурс. *Международный журнал экспериментального образования*. 2013. № 10. Ч. 1. С. 118–120.

14. Журавльова В.В. Фактори розвитку особистості керівника. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 36. С. 79–93.

15. Зеер Э.Ф. Психология профессий. Москва : Академический Проект ; Фонд «Мир», 2006. 336 с.

16. Иванова Е.М. Психология профессиональной деятельности. Москва : ПЕР СЭ, 2006. 382 с.

17. Кісіль З.Р. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ України: історіографія та феноменологія. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. Вип. 2. С. 33–44.

18. Климов Е.А. Пути в профессионализм (Психологический взгляд) : учебное пособие. Москва : МПСИ ; Флинта, 2003. 320 с.

19. Кобко В.А. Особливості професійної деформації співробітників державної служби з надзвичайних ситуацій України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 197–202.

20. Коваленко А., Шиканов Л. Профессиональная деформация личности. Томск : ТПУ, 2009. 90 с.

21. Колесніченко О.С. Психологічні особливості прояву професійної деформації військовослужбовців внутрішніх військ МВС України з різним стажем служби. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. 2014. Вип. 2(39). С. 239–243.

22. Лазарев М.А., Подвойский В.П., Ласкин А.А. Профессиональная деформация руководителей : монография / под общ. ред. В.П. Подвойского. Новый Быт : ГБПОУ МО «Чеховский техникум», 2018. 160 с.

23. Легендзевич Г.Я. Особистісна рефлексія як складова процесу подолання криз професійного становлення майбутніх психологів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Психологічна*. 2014. Вип. 2. С. 103–113.

24. Лефтеров В.О. Адаптація до змін у кар'єрі. Тренінгова вправа «Падіння та зльоти в кар'єрі». *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 126–134.

25. Лукашева Н.Ю., Шумов Б.С. Профессиональная деформация сотрудников правоохранительных органов: история возникновения

феномена и его содержание. *Национальная ассоциация ученых*. 2019. № 50. С. 22–26.

26. Макаренко П.В. Особливості соціально-психологічних деструкцій у спільній професійній діяльності працівників ОВС. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 1. С. 195–198.

27. Малкова Т.М. Професійне становлення особистості (на прикладі вищих навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ України) : монографія. Київ, 2012. 396 с.

28. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва : Знание, 1996. 308 с.

29. Мацегора Я.В. Проблема професійних деструкцій та деформацій працівників правоохоронних органів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 2(33). С. 247–252.

30. Медведев В.С. Профессиональная деформация личности как проблема органов внутренних дел. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 1996. № 1(3). С. 15–17.

31. Медведев В.С. Психология професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06. Київ, 1999. 35 с.

32. Мілорадова Н.Е. Теоретичні концепції негативного професіогенезу особистості. *Sciences of the Europe*. 2017. № 19/19. С. 62–67.

33. Моначин І.Л., Воскресенська А.Р. Особливості криз професійного становлення особистості. *Актуальні задачі сучасних технологій* : збірник тез доповідей Міжн. наук.-техніч. конф. молодих учених та студентів, м. Тернопіль, 16–17 листопада 2017 р. Тернопіль : ТНТУ, 2017. Т. 3. С. 199–200.

34. Моцонелідзе І.О. Диференціація понять «емоційне вигорання» та «професійна деформація» в діяльності працівників органів внутрішніх справ. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8. С. 736–745.

35. Мудрик А.Б. Психологічний аналіз особливостей прояву професійних деформацій особистості на різних етапах її професіоналізації. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 23. С. 434–446.

36. Поваренков Ю.П. Соотношение конструктивных и деструктивных тенденций развития в процессе профессионального становления личности. *Системогенез учебной и профессиональной деятельности*. 2011. С. 23–32.

37. Рудюк О.В. Нормативна і ненормативна кризова феноменологія професіогенезу особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 2. С. 30–36.

38. Санніков О.І., Заваленко С.В. Професійні деструкції менеджерів. *Наука і освіта*. 2009. № 8. С. 168–172.

39. Синсокий О.В. Індивідуальні умови професійної деформації особистості адвоката. *Форум права*. 2008. № 2. С. 425–431.

40. Словник української мови : в 11 томах / редкол.: І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1979.

41. Сыманюк Э.Э. Психология профессионально обусловленных кризисов. Москва, 2004. 320 с.

42. Сыманюк Э.Э. Синергетический подход к изучению профессионально обусловленных деструкций. *Синергетика в психологии профессионального развития* : сб. науч. трудов / Рос. гос. проф.-пед. ун-т ; под ред. Э.Ф. Зеера. Екатеринбург, 2004. С. 93–108.

43. Тагидинова Т.Г., Галкина Н.Ю. Профессиональная деформация личности сотрудника органов внутренних дел: теоретические аспекты. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2016. № 3. С. 175–182.

44. Фонарев А.Р. Психологические особенности личностного становления профессионала : монография. Москва : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж, 2005. 560 с.

45. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

46. Шпекторенко І.В. Особистісний аспект професіоналізації державного службовця. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Державне управління»*. 2014. № 1. С. 105–111.

Information about the author:

Boiko-Buzyl Yu. Yu.,

ORCID ID: 0000-0002-1715-4327

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,

Deputy of the Laboratory Psychological Support Manager

State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

4a, Y. Gutsalo lane, Kyiv, 01011, Ukraine